

O'QUVCHILARDA XULQ-ATVOR MUAMMOLARINING OLDINI OLISHDA PSIXOLOGIK PROFILAKTIK ISHLARNING SAMARADORLIGI

Boynazarova Ra'no Taniberdiyevna

Qashqadaryo viloyati Yakkabog' tumani 28-maktab psixologi

Annotatsiya: Mazkur maqolada o'quvchilar orasida uchraydigan xulq-atvor muammolarining kelib chiqish sabablari, ularning shaxs rivojlanishi va ta'lim jarayoniga ta'siri hamda ushbu muammolarning oldini olishda psixologik profilaktik ishlarning ahamiyati tahlil qilinadi. Shuningdek, maktab psixologi tomonidan amalga oshiriladigan profilaktik tadbirlar, o'quvchilar, ota-onalar va pedagoglar bilan olib boriladigan hamkorlik ishlari hamda ijobiy psixologik muhitni shakllantirishning samarali usullari yoritilgan. Maqolada xulq-atvor buzilishlarini erta aniqlash, salbiy omillar ta'sirini kamaytirish va o'quvchilarning ijtimoiy moslashuvini kuchaytirishga qaratilgan psixologik yondashuvlarning amaliy ahamiyati ochib berilgan. Tadqiqot natijalari psixologik profilaktika ishlarini tizimli tashkil etish o'quvchilarning shaxsiy kamoloti, ijtimoiy faolligi va sog'lom xulq-atvorini shakllantirishda muhim omil ekanligini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: xulq-atvor muammolari, psixologik profilaktika, maktab psixologi, o'quvchi shaxsi, deviant xulq-atvor, psixologik yordam, ijtimoiy moslashuv, profilaktik tadbirlar, psixologik muhit, tarbiya, ota-onalar bilan hamkorlik, pedagogik qo'llab-quvvatlash, shaxs rivojlanishi, psixologik xizmat, sog'lom turmush tarzi.

Kirish

Bugungi kunda ta'lim tizimining asosiy vazifalaridan biri nafaqat o'quvchilarga sifatli bilim berish, balki ularni ma'naviy-axloqiy jihatdan barkamol, ijtimoiy faol va psixologik jihatdan sog'lom shaxs sifatida tarbiyalashdan iboratdir. Jamiyatda yuz berayotgan ijtimoiy-iqtisodiy va axborot-kommunikatsion o'zgarishlar, internet va ijtimoiy tarmoqlarning keng tarqalishi, oilaviy munosabatlardagi ayrim muammolar hamda tengdoshlar ta'siri o'quvchilarning xulq-atvori va shaxsiy rivojlanishiga sezilarli darajada ta'sir ko'rsatmoqda. Natijada ayrim o'quvchilarda tajovuzkorlik, intizomsizlik, muloqotdagi qiyinchiliklar, mas'uliyatsizlik, o'qishga qiziqishning pasayishi, qoidalarga bo'ysunmaslik va boshqa salbiy xulq-atvor ko'rinishlari kuzatilmoqda.

Xulq-atvor muammolari o'quvchining shaxsiy rivojlanishi, o'quv faoliyati samaradorligi va jamoaga moslashuviga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Bunday holatlar o'z vaqtida aniqlanmasa va zarur psixologik yordam ko'rsatilmasa, kelajakda yanada

murakkab ijtimoiy va psixologik muammolarning yuzaga kelishiga sabab bo'lishi mumkin. Shu bois ta'lim muassasalarida xulq-atvor buzilishlarining oldini olishga qaratilgan psixologik profilaktik ishlarni tizimli ravishda tashkil etish dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi.

Psixologik profilaktika – bu o'quvchilarda yuzaga kelishi mumkin bo'lgan salbiy psixologik holatlar va xulq-atvor muammolarining oldini olishga qaratilgan ilmiy asoslangan chora-tadbirlar majmuasidir. Ushbu faoliyat doirasida o'quvchilarning yosh va individual xususiyatlarini hisobga olgan holda psixologik diagnostika, suhbatlar, treninglar, ma'rifiy tadbirlar, individual va guruhviy mashg'ulotlar tashkil etiladi. Bunday ishlar o'quvchilarda ijobiy fazilatlarni rivojlantirish, stress va nizoli vaziyatlarni konstruktiv hal qilish ko'nikmalarini shakllantirish, o'zini boshqarish va mas'uliyat hissini kuchaytirishga xizmat qiladi. Maktab psixologi xulq-atvor muammolarining oldini olishda markaziy o'rin egallaydi. U o'quvchilar, ota-onalar va pedagoglar bilan hamkorlikda ishlash orqali salbiy omillarni aniqlaydi, profilaktik dasturlar ishlab chiqadi hamda sog'lom psixologik muhitni yaratishga ko'maklashadi. Ayniqsa, xavf guruhiga kiruvchi o'quvchilar bilan individual ishlash, ota-onalarning psixologik-pedagogik savodxonligini oshirish va sinf jamoasida ijobiy munosabatlarni shakllantirish profilaktik faoliyatning muhim yo'nalishlari hisoblanadi. O'quvchilarda uchraydigan xulq-atvor muammolarining oldini olishda psixologik profilaktik ishlarning mazmuni, shakllari va samaradorligini tahlil qilish hamda maktab psixologi faoliyatining ushbu yo'nalishdagi ahamiyatini yoritishdan iborat. Shuningdek, maqolada profilaktik ishlarni tashkil etishning samarali usullari va ularning o'quvchilar shaxsini har tomonlama rivojlantirishdagi o'rni ilmiy-nazariy hamda amaliy jihatdan asoslab beriladi.

Asosiy qism

O'quvchilarda xulq-atvor muammolarining oldini olish ta'lim-tarbiya jarayonining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Chunki shaxsning ijtimoiylashuvi, ma'naviy-axloqiy qadriyatlarni o'zlashtirishi va jamiyat talablariga moslashuvi ko'p jihatdan uning xulq-atvori bilan belgilanadi. Maktab yoshidagi bolalar va o'smirlar psixik rivojlanishning murakkab bosqichida bo'lganligi sababli ular turli ichki va tashqi omillar ta'siriga tez beriladilar. Natijada ayrim hollarda tajovuzkorlik, qo'pollik, intizomsizlik, o'qishga nisbatan loqaydlik, yolg'on gapirish, tengdoshlar bilan nizolashish, maktab qoidalariga rioya qilmaslik kabi salbiy xulq-atvor shakllari yuzaga kelishi mumkin. Xulq-atvor muammolarining paydo bo'lishiga sabab bo'luvchi omillar turlicha bo'lib, ular biologik, psixologik va ijtimoiy omillar bilan bog'liqdir. Oiladagi nosog'lom muhit, ota-onalar e'tiborining yetishmasligi, tarbiyadagi ziddiyatlar, oilaviy nizolar, iqtisodiy qiyinchiliklar, tengdoshlar bosimi, internet va ijtimoiy tarmoqlarning salbiy ta'siri o'quvchilarda xulq-atvor buzilishlarining shakllanishiga zamin yaratadi. Shuningdek, bolaning individual psixologik

xususiyatlari, temperament turi, hissiy beqarorligi va o‘z-o‘zini boshqarish ko‘nikmalarining yetarli darajada rivojlanmaganligi ham salbiy xulq-atvorning kelib chiqishiga sabab bo‘lishi mumkin.

Maktab psixologining asosiy vazifalaridan biri ana shunday muammolarni barvaqt aniqlash va ularning oldini olishga qaratilgan profilaktik ishlarni tashkil etishdan iborat. Psixologik profilaktika xulq-atvor muammolari yuzaga kelishidan oldin ularning sabablarini aniqlash, xavf omillarini kamaytirish va o‘quvchilarda ijobiy shaxsiy sifatlarni shakllantirishga qaratilgan faoliyat hisoblanadi. Profilaktik ishlarning samaradorligi ularning muntazamligi, tizimliliigi va barcha ta‘lim subyektlari hamkorligida amalga oshirilishiga bog‘liq. Psixologik profilaktika jarayonining dastlabki bosqichi psixologik diagnostika hisoblanadi. Diagnostik tadqiqotlar orqali o‘quvchilarning hissiy holati, shaxsiy xususiyatlari, muloqot madaniyati, qiziqishlari va muammoli jihatlari o‘rganiladi. Kuzatish, suhbat, anketa, test va sotsiometriya metodlari yordamida xavf guruhiga kiruvchi o‘quvchilar aniqlanadi. Olingan ma‘lumotlar asosida individual va guruhii profilaktik ishlar rejalashtiriladi. Erta diagnostika xulq-atvor muammolarining chuqurlashib ketishining oldini olishda muhim ahamiyatga ega.

Profilaktik faoliyatning muhim yo‘nalishlaridan biri psixologik ma‘rifat ishlarini tashkil etishdir. Bu jarayonda o‘quvchilarga sog‘lom turmush tarzi, muloqot madaniyati, konfliktlarni tinch yo‘l bilan hal qilish, stressni boshqarish, internetdan oqilona foydalanish va zararli odatlardan saqlanish bo‘yicha tushunchalar beriladi. Turli seminarlar, davra suhbatlari, uchrashuvlar va ma‘naviy-ma‘rifiy tadbirlar orqali o‘quvchilarning psixologik bilimlari kengaytiriladi. Natijada ular o‘z xatti-harakatlarini ongli ravishda boshqarishga va yuzaga keladigan muammolarni konstruktiv hal etishga o‘rganadilar. Trening mashg‘ulotlari ham profilaktik ishlarning samarali shakllaridan biridir. Treninglar davomida o‘quvchilarda kommunikativ kompetensiyalar, emotsional intellekt, hamkorlikda ishlash, empatiya, o‘ziga ishonch va liderlik sifatlari rivojlantiriladi. Ayniqsa, o‘smirlik davrida o‘tkaziladigan psixologik treninglar tengdoshlar bilan sog‘lom munosabatlarni shakllantirishga, tajovuzkorlik va nizolarni kamaytirishga xizmat qiladi. Guruhii mashg‘ulotlar o‘quvchilarga o‘z fikrini erkin ifodalash, boshqalarni tinglash va hurmat qilish ko‘nikmalarini shakllantirish imkonini beradi.

Xulq-atvor muammolarining oldini olishda ota-onalar bilan hamkorlik alohida o‘rin tutadi. Oila bolaning shaxs sifatida shakllanishidagi eng muhim ijtimoiy institut hisoblanadi. Shu sababli maktab psixologi ota-onalar bilan muntazam suhbatlar, seminar-treninglar va maslahatlar tashkil etishi lozim. Ota-onalarga bolalarning yosh xususiyatlari, tarbiyaning samarali usullari, oiladagi psixologik muhitning ahamiyati va farzandlar bilan samarali muloqot qilish bo‘yicha tavsiyalar beriladi. Oila va maktab

hamkorligi mustahkam bo'lgan taqdirda profilaktik ishlarning natijadorligi sezilarli darajada ortadi.

Pedagoglar bilan hamkorlik ham profilaktik faoliyatning muhim tarkibiy qismidir. O'qituvchilar o'quvchilar bilan doimiy muloqotda bo'lganliklari sababli ulardagi xulq-atvor o'zgarishlarini birinchilardan bo'lib sezadilar. Psixolog tomonidan pedagoglarga o'quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olish, konfliktli vaziyatlarni boshqarish va ijobiy psixologik muhit yaratish bo'yicha tavsiyalar berilishi profilaktik ishlarning samaradorligini oshiradi. O'qituvchi va psixologning hamkorligi o'quvchining har tomonlama rivojlanishini ta'minlashga xizmat qiladi. Maktabda ijobiy psixologik iqlimni yaratish ham xulq-atvor muammolarining oldini olishning muhim omillaridan biridir. O'zaro hurmat, ishonch, adolat va hamkorlikka asoslangan muhit o'quvchilarning ruhiy holatiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Bunday muhitda o'quvchilar o'zlarini xavfsiz va qo'llab-quvvatlangan holda his qiladilar, natijada salbiy xatti-harakatlar kamayadi va ijtimoiy faollik ortadi. Shunday qilib, psixologik profilaktika o'quvchilarda xulq-atvor muammolarining oldini olishning eng samarali vositalaridan biri hisoblanadi. U diagnostika, ma'rifiy ishlar, treninglar, individual maslahatlar, ota-onalar va pedagoglar bilan hamkorlik hamda ijobiy psixologik muhit yaratish orqali amalga oshiriladi. Mazkur faoliyatning tizimli tashkil etilishi o'quvchilarning psixologik salomatligini mustahkamlash, ijtimoiy moslashuvini yaxshilash va barkamol shaxs sifatida rivojlanishiga xizmat qiladi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, o'quvchilarda xulq-atvor muammolarining oldini olish zamonaviy ta'lim tizimining eng muhim vazifalaridan biri hisoblanadi. Xulq-atvordagi salbiy o'zgarishlar o'quvchining nafaqat o'quv faoliyatiga, balki uning shaxsiy rivojlanishi, ijtimoiy munosabatlari va kelajakdagi hayotiy faoliyatiga ham salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Shu sababli bunday muammolarni barvaqt aniqlash va ularning oldini olishga qaratilgan psixologik profilaktik ishlarni tizimli ravishda tashkil etish alohida ahamiyat kasb etadi. Tadqiqotlar va amaliy tajribalar shuni ko'rsatadiki, psixologik profilaktika o'quvchilarda ijobiy xulq-atvor ko'nikmalarini shakllantirish, emotsional barqarorlikni rivojlantirish, nizoli vaziyatlarni konstruktiv hal qilish hamda ijtimoiy moslashuv darajasini oshirishda samarali vosita hisoblanadi. Diagnostik tadbirlar, psixologik treninglar, ma'rifiy mashg'ulotlar, individual va guruhli maslahatlar orqali o'quvchilarning shaxsiy imkoniyatlarini ro'yobga chiqarish hamda salbiy xatti-harakatlarning oldini olish mumkin. Shuningdek, profilaktik ishlarning muvaffaqiyati maktab psixologi, pedagoglar va ota-onalarning o'zaro hamkorligiga bevosita bog'liqdir. Oila, maktab va jamiyatning birgalikdagi sa'y-harakatlari natijasida o'quvchilar uchun sog'lom psixologik muhit yaratiladi, bu esa ularning ma'naviy-axloqiy kamoloti va barkamol shaxs sifatida shakllanishiga xizmat qiladi. Demak, psixologik profilaktik faoliyatni takomillashtirish, uning ilmiy-metodik

asoslarini mustahkamlash hamda amaliyotga zamonaviy yondashuvlarni joriy etish o'quvchilar o'rtasida xulq-atvor muammolarining kamayishiga, ta'lim-tarbiya samaradorligining oshishiga va sog'lom avlodni voyaga yetkazishga muhim hissa qo'shadi. Shu bois psixologik profilaktika ishlari har bir ta'lim muassasasining ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida muntazam ravishda amalga oshirilishi zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Karimova V.M. Psixologiya. – Toshkent: O'qituvchi, 2019.
2. G'oziev E.G'. Yosh davrlari psixologiyasi. – Toshkent: Universitet, 2018.
3. Nishonova Z.T. Rivojlanish psixologiyasi va pedagogik psixologiya. – Toshkent: O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti, 2017.
4. Davletshin M.G. Pedagogik psixologiya asoslari. – Toshkent: TDPU nashriyoti, 2020.
5. Vohidov M.V. o'quvchilar va o'smirlar psixologiyasi. – Toshkent: O'qituvchi, 2016.
6. Musurmonova O. Oila ma'naviyati va tarbiya asoslari. – Toshkent: Fan, 2019.
7. To'xtaboyeva M. Psixologik maslahat va profilaktika ishlari. – Toshkent: Innovatsiya, 2021.